

Honderd jaar na Herfsttij der Middeleeuwen

In feller licht

Wessel Krul stond me eenmaal eerder te woord, dertig jaar geleden, en ook toen ging het over de *Herfsttij* van Huizinga. Het was 1990 en Krul promoveerde bij professor Kossmann op leven en werk van Johan Huizinga. Ik zocht hem toen op voor een radioreportage. 'Vertel over de klokken,' vroeg ik hem toen, 'de klokken uit het eerste hoofdstuk.' Mijn verzoek streek hem tegen de haren in, want hij had na jaren studie wel wat essentiëlers te vertellen over de Groninger historicus die zo hoog uittorende boven zijn collega's. Maar nu kijkt hij er met mildheid op terug. 'Ah, de klokken, ja,' zegt hij in zijn huiskamer in Utrecht, met blik op de herfstige tuin en hij begint te lachen.

Felheid van het leven

Het zijn maar een paar zinnen waarin Huizinga de klokken laat luiden. Het gebeurt in de aanhef van zijn boek, op de tweede pagina van het eerste hoofdstuk dat gaat over de felheid van het leven in de vijftiende eeuw. *Toen de wereld vijf eeuwen jonger was*, opent Huizinga, *hadden alle levensvormen veel scherper uiterlijke vormen dan nu*. In veel aangehaalde, veel bewonderde maar ook bekritiseerde lyrische passages beschrijft hij de vijftiende eeuw als een tijd waarin niet alleen de grote dingen als geboorte en dood, maar ook alledaagse bezigheden als werk, een reis of een bezoek in een veel feller licht stonden dan nu. De vreugde was groter, het lijden dieper, de angst was kwellender, de armoede schrijnender. Hij stelt het leven voor als een bonte, vreugdevolle, wrede, gevaarlijke en vooral onmiddellijke aangelegenheid, die we ons alleen nog kunnen voorstellen als we ons herinneren hoe de emoties ons te grazen konden nemen toen we nog kinderen waren. Maar dit heftige leven werd overspannen door een alomtegenwoordig besef van de aanwezigheid van het hogere. En dat is wat Huizinga verbeeldt, of misschien beter: verklankt met een passage over de klokken. *Er was één geluid dat al het gedruis van het drukke leven steeds weer overstemde, en dat, hoe bont doorenklinkend, toch nooit verward, alles tijdelijk ophief in een sfeer van orde: de klokken.*

Eindtijd

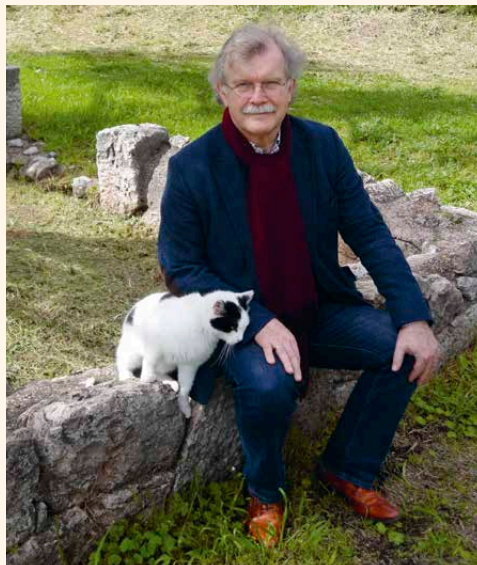
Huizinga heeft de eindtijd van de Middeleeuwen niet alleen opgevoerd met de feiten, maar nadrukkelijk ook met de vorm van zijn verhaal. Het is een heel zintuigelijk boek. De kleuren, de emoties en de geluiden spatten van de pagina's af. Er wordt alleen zorgwekkend weinig gelachen. Huizinga beschrijft een eindtijd, een herfsttij. De lezer dwaalt rond in een diep religieuze cultuur die bijna voorbij is, bevolkt door mensen die nog geen idee hebben van de nabijheid van de grote veranderingen.

'Hij schrijft over een tijd waarin de emoties veel meer aan de oppervlakte lagen dan in zijn eigen tijd,' zegt Krul. 'Maar dat is nu dus ook alweer 100 jaar geleden. En ja, als ik een historisch werk lees, heb ik toch altijd de neiging om te vergelijken met de wereld om me heen. De mensen in *Herfsttij* zijn voortdurend op zoek naar zingeving, dat zie ik nu ook. Huizinga heeft het over *felle partijschappen*, burgeroorlog. We leven nu opnieuw in een gepolariseerde tijd. En omdat hij de vijf-

tiende eeuw niet beschrijft als een opmaat tot de nieuwe tijd maar als een wereld in zichzelf, komen er ook allerlei ideeën en gebeurtenissen aan de orde die op niets zijn uitgelopen, maar die in die tijd zelf van groot belang waren. Door de geschiedenis zo te schrijven, opent Huizinga je ook de ogen voor de merkwaardigheden van je eigen tijd.'

Verdriet

Toen Huizinga rond 1909 aan het voorbereidende werk voor de *Herfsttij* begon, was hij weliswaar geen allemansvriend, maar toch een tevreden mens. Dat is tenminste het beeld dat Krul uit Huizinga's brieven heeft opgedaan. Op aanraden van zijn oud-docent professor P. J. Blok was Huizinga, die nooit echt haast had, begonnen aan een ambitieus project. Hij tekende een contract voor een boek over de zeventiende eeuw, en hij begon zich in te lezen in de periode die aan de moderne tijd voorafging. Want het nieuwe begint toch ergens, dacht hij net als zijn vakgenoten. Zo raakte hij in de vijftiende eeuw verzeild, op zoek naar het

'Je kan het verleden niet bereiken, maar je kan het nabij komen'

Pieter Bruegel de Jonge (1564–1638) - De aanbidding der koningen

startschot van de nieuwe tijd. Maar toen gebeurde er van alles. Het geluk van het gezin Huizinga in het mooie huis Klein Toornvliet aan de Verlengde Hereweg, ging aan flarden. Huizinga's vrouw Mary Schorer, die nog maar 37 jaar oud was, overleed na een lang ziekbed aan een hersentumor. En een maand later brak de eerste wereldoorlog uit. Het was gedaan met het tevreden leven. Huizinga schreef zijn *Herfsttij* tegen een decor van persoonlijk en wereldwijd onheil. Dat zijn boek de vijftiende eeuw niet presenteerde als het begin van de nieuwe tijd, maar als de ondergang van de oude, paste naadloos op het verdriet van zijn eigen leven.

Herwaardering

En hij koos voor een hele zinnelijke en persoonlijke aanpak. Want ook al waren alle feiten die hij presenteerde controleerbaar, de stijl, gekleurd door de traditie van de Tachtigers, was hoogstpersoonlijk. 'Hij hoorde nergens bij, hij heeft geen school gemaakt, hij had geen hartelijke vriendschappen,' zegt Krul, 'maar toch heeft hij enorm veel invloed gehad, ook op mij.'

Herfsttij was bij publicatie geen overdonderend succes, maar geleidelijk aan begonnen zijn vakgenoten hem wel te respecteren, vooral vanwege de ambitie van het werk. De jaren dertig kwamen en Huizinga's pessimisme kreeg een profetische ondertoon. *We leven in een bezeten wereld. En wij weten het*, schreef hij in 1935 in *In de Schaduwen van Morgen*.

Toch, na Huizinga's dood in 1945 brak een tijd aan waarin hij vergeten werd. Het vak verzakelijkte, de persoonlijke toon en het indi-

viduele verhaal gingen in de ban. Pas eind jaren zeventig kwam de herwaardering.

En nu is er de lichtelijk hertaalde, geïllustreerde uitgave van *Herfsttij der Middeleeuwen*. Het boek ligt zwaar en monumentaal op de bank in Kruls huiskamer, naast de eerste druk uit 1919. We kijken ernaar. 'Daar ligt honderd jaar,' zegt Krul.

Kijkt Huizinga nog over uw schouder mee?

'Als ik schrijf komen mij vaak dingen in gedachten die hij gezegd heeft. Iets wat je bij uitstek kan leren van Huizinga is dat je de feiten niet voor zichzelf kan laten spreken, maar dat geschiedenis altijd vormgeving is. Wij maken het verleden zodat het hanteerbaar wordt, zodat we het kunnen begrijpen. Elk historisch boek doet niet meer en niet minder dan een voorstel om het verleden op een bepaalde manier te zien.'

Is dat een troostend idee?

'Ja, dat is troostend, omdat je ernaar streeft je werk zo goed mogelijk te doen. Het is heel geruststellend te weten dat de waarheid over het verleden nooit absoluut bereikbaar is. Dat je er vrede mee kan hebben dat je een verhaal aflevert waarbij je denkt: dit is zoals ik het zie, zoals ik het ervaren heb, zoals ik het onder woorden kan brengen. Je kan het verleden niet bereiken, maar je kan het nabij komen. Het enige voertuig dat je er kan brengen, ben jezelf. Dat heeft Huizinga ons geleerd.'